

ГИКАЛО Юрій Вадимович
Ін-т підготовки кадрів державної служби зайнятості України,
нач. факультету підготовки спеціалістів військової розвідки
та спеціального призначення Військової академії
ORCID: 0000-0001-5511-2980

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПРАКТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Досліджується стан та проблеми функціонування системи вищої військової освіти як основного джерела забезпечення Збройних сил України висококваліфікованими військовими кадрами. Доводиться, що всі основні зрушення в системі вищої військової освіти відбуваються під впливом тривалого збройного конфлікту на сході нашої держави та євроатлантичного вектору розвитку української армії. Висвітлюються позитивні напрацювання та проблемні сторони вітчизняної системи вищої військової освіти, основні трансформаційні течії. Обґрунтовуються перспективи подальшого реформування і розвитку системи вищої військової освіти.

Ключові слова: управління військовою освітою, вища військова освіта, рівні освіти, якість підготовки, освітні програми, технології навчання, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Тривалий збройний конфлікт на сході нашої держави, переформатування й наближення Збройних сил (ЗС) України до стандартів НАТО – ці фактори є не тільки надскладними викликами для української державності, а й передумовами для створення сучасної боєздатної, професійної, мобільної армії як основи дотримання загальної безпеки, підвищення рівня обороноздатності держави, гарантування безпеки кожного громадянина України. Процеси реформування ЗС України, зокрема їх професіоналізація і створення військового резерву, безпосередньо впливають на необхідність формування новітньої парадигми функціонування й розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти, яка має відповідати сучасним потребам українського війська та базуватися на міжнародних стандартах якості підготовки військовослужбовців. Основними векторами послідовного вдосконалення вищої військової освіти є: практична спрямованість навчання та забезпечення майбутніх офіцерів не тільки військовою, а також цивільною професією; впровадження в освітній процес передових методик підготовки збройних сил держав-членів НАТО, технологій дистанційного навчання; оновлення матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ); внесення змін до чинної нормативно-правової бази в частині інноваційної підготовки військових фахівців та ін. Усе вищевикладене свідчить про важливість й актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу сучасного стану системи вищої військової освіти України, виділення факторів, що стримують її розвиток, шляхів трансформації та перспектив розвитку, формування нової парадигми військової освіти, впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на функціонування вітчизняної системи вищої військової освіти, підвищення ефективності підготовки військових фахівців у світлі вимог сучасних нормативно-правових документів, напрямів розвитку державного управління системою вищої військової освіти України, розвитку військової освіти як рамкової умови формування інноваційної особистості військовослужбовця постійно перебувають

у колі наукових інтересів багатьох цивільних і військових науковців, а саме: П. Ворони, О. Панфілова, Л. Петрової, Ю. Приходька, С. Полторака, О. Прохорова, С. Салкуцана, В. Телелима, Р. Тимошенка, О. Устименка, Ю. Черних, П. Щипанського та ін. Не зменшуючи важливості наукового доробку цих науковців, зазначимо, що подальшого системного дослідження потребують питання перспективності вивчення вітчизняного досвіду практичної спрямованості вітчизняної системи вищої військової освіти та шляхів його імплементації в українське військо.

Метою статті є висвітлення шляхів імплементації національного позитивного досвіду практичної спрямованості підготовки військових фахівців від тактичного до оперативно-стратегічного рівнів у системі вищої військової освіти в ЗС України.

Викладення основного матеріалу. Тривалий збройний конфлікт на сході нашої країни не тільки означив сильні й слабкі сторони українського війська, але й допоміг окреслити подальші конкретні шляхи його трансформації. Адже протягом останніх семи років ЗС України зазнали значних якісних змін: не маючи бойового досвіду (за винятком участі в міжнародних миротворчих операціях), вони виявилися втягнутими в масштабні бойові дії з багатокілометровою лінією фронту. З лютого 2014 р. українська армія збільшила свою чисельність майже вдвічі. Водночас кадровий голод є досить відчутним в усіх її структурних підрозділах.

Ключовими пріоритетами реформування вітчизняних збройних сил визначені: посилення кіберзахисту та інших складників сил оборони для забезпечення стійкості управління, керованості військами та захищеності критичних об'єктів інфраструктури держави; забезпечення ЗС України сучасним озброєнням і військовою технікою за рахунок нарощування можливостей національного оборонно-промислового комплексу, активізації міжнародного співробітництва у військово-технічній сфері; уведення в дію концепції кадрової політики (нова модель кар'єрного зростання офіцерів); організація планомірного переходу на професійне укомплектування військових частин ЗС України; впровадження нової системи морально-психологічного забезпечення армії відповідно до принципів та вимог НАТО; забезпечення трансформації системи військової освіти й підготовки військ (сил), морально-психологічного забезпечення відповідно до стандартів НАТО та їх поєднання з управлінням кар'єрою кожного військовослужбовця.

Окремо слід зазначити, що відповідно до «Концепції застосування наземних роботизованих комплексів для виконання завдань ЗС України на період до 2020 року та подальшу перспективу» передбачене створення та прийняття на озброєння низки бойових, розвідувально-бойових та тилових наземних роботизованих комплексів уже найближчим часом [1]. Такі амбітні цілі є проявом загальносвітових тенденцій розвитку форм і способів ведення бойових дій та мають опосередкований вплив на формування якісного наповнення змісту навчання майбутніх офіцерів. Наразі змінам підлягають майже всі аспекти діяльності української армії: структура командування, матеріальне забезпечення, озброєння, забезпечення житлом, військова медицина, автоматизація, освіта.

Система військової освіти в Україні забезпечує наукову, загальнокультурну, загальновійськову та практичну підготовку офіцерів ЗС. Вона є підґрунтям для формування професійної компетентності військових кадрів, що розглядається нами як певна узгодженість між вимогами, що висуваються до посади, базовими знаннями та вміннями, необхідними для виконання поставлених завдань, і наявними професійними навичками та характеристиками, особистісними якостями, які сприяють ефективності у професійній діяльності. Орієнтація

професійної підготовки військовослужбовців на формування компетентностей як ознаки професіоналізму є не новою і, на нашу думку, правильною. Адже навіть якісна теоретична підготовка не може в майбутньому гарантувати успішність професійної діяльності.

Як зазначає С. Полторак, вища військова освіта «повинна забезпечити підготовку військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професіональної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень у нестандартних умовах за всіма спеціальностями й спеціалізаціями, що визначають рівень боєздатності та боєготовності Збройних сил» [3, с. 312].

Сьогодні в системі вищої військової освіти особлива увага приділяється формуванню нових підходів до професійного навчання військових кадрів. У ЗС України триває реформування системи військової освіти, насамперед впровадження в освітній процес процедур та стандартів, прийнятих у країнах-членах НАТО. Адже опрацювання та впровадження двохсот дев'ятнадцяти стандартів НАТО передбачає проведення комплексу заходів, метою яких є планомірне нарощування боєздатності армії та підвищення ефективності використання державних ресурсів у сфері оборони, серед основних: розроблення й упровадження відповідних нормативно-правових актів, організація навчання діючого офіцерського складу армії, розроблення освітніх стандартів підготовки військовослужбовців, трансформація діяльності ВВНЗ та ін.

Вища військова освіта як основне джерело забезпечення армії висококваліфікованими професійними офіцерськими кадрами має враховувати виклики функціонування й тенденції розвитку міжнародної воєнної науки й освіти загалом. Як зазначають Ю. Черних та Ю. Приходько, «сучасна система військової освіти побудована за видовим принципом на засадах неперервного ступеневого навчання офіцерських кадрів з урахуванням специфіки їх служби за посадовим призначенням, тісно поєднана з військовою наукою» [5, с. 43].

Сьогодні система військової освіти включає дев'ять ВВНЗ та два військові ліцеї: Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського, Військовий інститут Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова, Військовий інститут телекомунікації та інформатизації ім. Героїв Крут, Національна академія Сухопутних військ ім. П. Сагайдачного, Військова академія (м. Одеса), Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківський національний університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Військово-морський інститут Національного університету «Одеська морська академія», Київський військовий ліцей ім. І. Богуна, Одеський військово-морський ліцей.

Слід зауважити, що сьогодні в системі вищої військової освіти налагоджена система підготовки професійних військових не лише для ЗС України, а й для інших військових вітчизняних формувань за повним переліком спеціальностей, освітніх програм у межах державного замовлення первинної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації майбутніх офіцерів з урахуванням курсу євроатлантичної інтеграції й поглибленого партнерства з НАТО.

Підготовка майбутніх офіцерів здійснюється за трьома рівнями: тактичним, оперативно-тактичним та оперативно-стратегічним. Навчання організоване й проводиться за освітнім ступенем молодшого бакалавра, бакалавра і магістра в різних галузях знань, основною є «Воєнні науки, національна безпека, безпека

державного кордону». Вища військова освіта інтегрована в систему загальнодержавної освіти в Україні, вона включає понад 150 освітніх програм і 70 спеціальностей.

Основним показником результативності діяльності навчального закладу системи вищої військової освіти є якісний рівень підготовки професійних військових кадрів. Зокрема, щорічно Військова академія (м. Одеса) готує та випускає майже 300 випускників-лейтенантів за освітніми ступенями бакалавра та магістра для кількох державних військових установ: Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту.

Таким чином, можемо стверджувати, що не втрачає своєї актуальності процес поглибленої інтеграції військової освіти в загальнодержавну систему вищої освіти, який є важливим напрямом ефективного розв'язання багатьох проблем системи вищої військової освіти та має на меті поглиблення практичної професійної спрямованості підготовки військовослужбовців, набуття чітких рис та характеристик системно-комплексного підходу до навчання, осучаснення матеріально-технічної бази ВВНЗ. О. Панфілов і Л. Петрова стверджують, що «військова освіта має забезпечувати умови для формування та самореалізації особистості, гнучкості і варіативності навчання, виражену гуманітарну спрямованість, значущість та престиж військової служби» [2, с. 204].

В освітній процес активно залучаються офіцери-практики, які мають досвід участі в бойових діях, брали участь у проведенні антитерористичної операції й операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. «Відбір та атестування таких категорій офіцерів як кандидатів на посади викладачів – переважно прерогатива кадрових органів, командирів військових частин і з'єднань, після проходження останніми належної спеціальної, психолого-педагогічної та методичної підготовки» [4, с. 10].

Поряд із позитивними тенденціями розвитку системи сучасної вищої військової освіти існує ряд викликів, вирішення яких суттєво підвищить спроможність ВВНЗ надавати якісні освітні послуги, що, у свою чергу, посприє поповненню ЗС України висококваліфікованими професійними кадрами. Серед основних слід назвати зниження популяризації серед молоді військових спеціальностей, що опосередковано впливає на втрату контингенту в процесі підготовки та зменшення кількості посад науково-педагогічних працівників. За останній рік у Військовій академії (м. Одеса) кількість посад науково-педагогічних працівників зменшилася на 24 %.

Основними принципами розвитку та реформування системи вітчизняної вищої військової освіти є: забезпечення реалізації положень Воєнної доктрини України; приведення нормативно-правової бази, яка забезпечує функціонування військової освіти, у відповідність до європейських освітніх стандартів; інтеграція української військової освіти у світовий освітньо-воєнний простір; побудова органічного зв'язку вітчизняної воєнної школи із національною історико-культурною спадщиною; забезпечення гнучкості, практичності, наступності, безперервності, випереджувального характеру системи вищої військової освіти; дотримання незалежності здобуття військової освіти від впливу політичних партій, громадських та релігійних організацій; надання автономності ВВНЗ у прийнятті рішень щодо організації та здійснення навчання курсантів [6, с. 39].

Незважаючи на те що ВВНЗ є основним джерелом надходження до армії висококваліфікованих офіцерських (сержантських) кадрів, протягом останніх п'яти років спостерігається поступове зменшення обсягів державного замовлення на підготовку воєнних фахівців. Так, у 2019 р. державне замовлення становило на 22 % менше, ніж у 2016 р.

Позитивно зарекомендували себе в системі військової освіти курси військової підготовки осіб сержантського (старшинського) складу, які мають значний вплив на якісне оновлення кадрового складу української армії. Однак курсова підготовка осіб з вищою освітою тимчасового призупинена. Починаючи з 2019 – 2020 навчального року як експеримент запроваджується пілотний проєкт «Лідерські курси» тактичного рівня з підготовки громадян України з вищою освітою за військово-обліковою спеціальністю «Бойове застосування аеромобільних (повітрянодесантних), десантно-штурмових, гірсько-піхотних і морської піхоти з'єднань, військових частин, підрозділів».

Досліджуючи вітчизняну систему вищої військової освіти, Ю. Черних та Ю. Приходько виокремили низку перепон, які заважають продуктивному розвитку та якісній підготовці майбутніх офіцерів, а саме: «девальвація цінностей вищої військової освіти, її елітарності в аспекті розвитку інтелектуального рівня, лідерських якостей майбутніх військових фахівців, їх статусу в державі та суспільстві; низький рівень соціального захисту військовослужбовців; відсутність наукового обґрунтування механізмів формування державного замовлення на підготовку військових фахівців різних освітніх рівнів і ланок управління; переважання змісту вищої військової освіти зі збереженням суттєвого пріоритету нормативного складника змісту навчання (65 %) над варіативним – 35 % (професійно-орієнтованою, військово-спеціальною)» [5, с. 44 – 45].

Наразі у ЗС України прослідковується тенденція щодо переведення офіцерів з оперативного-тактичним рівнем підготовки на відповідні посади до бойових військових частин. Тому ВВНЗ слід будувати свою інформаційно-просвітницьку діяльність таким чином, щоб кожен потенційний вступник міг одразу сформулювати уявлення про майбутню кар'єру. Така політика відкритості сприятиме підвищенню рівня довіри до системи вищої військової освіти серед молоді та популяризації воєнних професій.

Тривалий час у системі вищої військової освіти питанню ґрунтовності вивчення іноземних мов не приділялась належна увага. Сьогодні питання вивчення мов країн-членів НАТО є надважливим та потребує нагального розв'язання. Знання мови – це не лише засіб ефективної комунікації з військовими інших країн, але й шлях до результативної інтеграції міжнародних воєнних стандартів в українському війську. Наразі рядові військовослужбовці мають володіти мінімально необхідним стандартизованим мовним рівнем, а офіцери – вільно володіти іноземною мовою. Це значний виклик не лише для військової освіти, а й загалом для ЗС України. «У системі мовленнєвої підготовки при 9 ВВНЗ працюють 36 груп (до 15 осіб у кожній) з вивчення іноземних мов для офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом. Окрім того, щороку за кордоном мовну та фахову підготовку проходять до 200 осіб. Для забезпечення вивчення іноземних мов у ВВНЗ використовуються 16 спеціалізованих мовленнєвих лабораторій» [5, с. 44]. Але сьогодні цього вже замало. Вважаємо, що питанню мовленнєвої підготовки слід приділити більше уваги: внести зміни до освітньо-професійних стандартів, розширити в навчальних планах кількість годин.

Водночас, на думку ряду дослідників, системі вищої військової освіти слід нарощувати активний інноваційний потенціал навчання через інтеграцію у вітчизняний та світовий військово-освітній простір, організовувати підготовку за інновативними педагогічними технологіями, зокрема дистанційним, змішаним та іншими видами навчання [6, с. 38].

Формування нової освітньої парадигми професійної підготовки фахівців офіцерського (старшинського) складу вимагає впровадження низки заходів, а саме:
– оптимізації професійних стандартів військового фахівця ЗС України

(професійний стандарт офіцера тактичного рівня, професійний стандарт сержантського (старшинського) складу), на основі яких здійснюється розроблення освітньо-професійних та професійних програм підготовки;

– оновлення змісту, структури та технологій навчання курсантів тактичного, оперативного-тактичного та оперативного-стратегічного рівнів, розроблення можливостей впровадження в освітній процес технологій дистанційного навчання;

– дотримання спадкоємності під час організації професійної підготовки за різними освітніми ступенями: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, виключаючи елементи дублювання;

– спрямування процесу професійної підготовки на формування у фахівців офіцерського (старшинського) складу професійних та особистісних компетенцій, необхідних для здійснення професійної діяльності в лавах ЗС України;

– «формування і становлення військових педагогів нової формації» [3, с. 313];

– розроблення та впровадження в освітній процес професійної програми підготовки не тільки військової, а й цивільної професії.

Грунтовна підготовка висококваліфікованого військового фахівця за конкретною освітньою програмою передбачає інтегральну єдність освітньо-кваліфікаційних вимог на основі компетентнісного підходу: «знання й розуміння», «знання як діяти», «знання як бути». Вона має бути розроблена відповідно до Національної рамки кваліфікацій, міжнародних стандартів класифікації освіти, при цьому використовувати результати моніторингових досліджень військово-освітнього процесу [5, с. 46].

Висновки. Проведений нами аналіз сучасного стану функціонування системи вищої військової освіти дав можливість виокремити перспективи імплементації національного позитивного досвіду практичної спрямованості підготовки військових фахівців ЗС України від тактичного до оперативного-стратегічного рівня. Інноваційно-трансформаційні процеси в системі вищої військової освіти повинні мати практичний вектор розвитку з дотриманням сформованої воєнної стратегії. Вони повинні відповідно до змін сприяти реалізації державної політики в галузі безпеки та оборони, повністю забезпечуючи українське військо висококваліфікованими професійними кадрами.

Перспективними напрямками подальшого реформування системи вищої військової освіти є: забезпечення результативного управлінського, кадрового, матеріально-технічного рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів, нарощування міжнародної співпраці з військовими навчальними закладами країн-членів НАТО у сфері військової освіти з метою реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію та євроатлантичне партнерство; розроблення та впровадження заходів популяризації військових спеціальностей серед української молоді; розвиток матеріально-технічної бази ВВНЗ; удосконалення та розроблення методичного забезпечення програми «Лідерські курси»; збільшення в навчальних програмах обсягу вивчення іноземних мов, зокрема англійської.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція застосування наземних роботизованих комплексів для виконання завдань ЗС України на період до 2020 року та подальшу перспективу, затверджена наказом начальника Генерального штабу Збройних сил України від 3 трав. 2016 р. №177. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2016-rik.html>.

2. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Система військової освіти України як рамкова умова формування особистості військового керівника. *Зб. наук. пр. Харків. нац. ун-ту Повітряних Сил*. 2016. № 3(48). С. 201 – 204.

3. Полторак С. Т. Перспективні напрямки розвитку державного управління системою вищої військової освіти України. *Вісн. Нац. ун-ту цивільного захисту України*. Сер. «Державне управління». 2017. Вип. 2. С. 309 – 315.

4. Телелим В. М., Приходько Ю. І., Прохоров О. А. Система підготовки військових фахівців: здобутки становлення, напрями та шляхи подальшого реформування. *Військова освіта*. 2016. № 1(16). С. 3 – 14.

5. Черних Ю. О., Приходько Ю. І. Стан і проблеми сучасного етапу розвитку військової освіти. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2013. № 1(30). С. 42 – 46.

6. Щипанський П. В., Тимошенко Р. І., Салкуцан С. М. Формування нової парадигми військової освіти. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176973> (дата звернення 27.07.2020).

List of references

1. Kontseptsiia zastosuvannya nazemnykh robotyzovanykh kompleksiv dlia vykonannya zavdan ZS Ukrainy na period do 2020 roku ta podalshu perspektyvu, zatverdzhena nakazom nachalnyka Heneralnoho shtabu Zbroinykh syl Ukrainy vid 3 trav. 2016 r. № 177. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2016-rik.html> [in Ukrainian].

2. Panfilov O. Yu., Petrova L. O. Systema viiskovoi osvity Ukrainy yak ramkova umova formuvannya osobystosti viiskovoho kerivnyka. *Zb. nauk. pr. Kharkiv. nats. un-tu Povitrianykh Syl*. 2016. № 3(48). P. 201 – 204 [in Ukrainian].

3. Poltorak S. T. Perspektyvni napriamky rozvytku derzhavnogo upravlinnia systemoiu vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy. *Visn. Nats. un-tu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy*. Ser. «Derzhavne upravlinnia». 2017. Vyp. 2. P. 309 – 315 [in Ukrainian].

4. Telelym V. M., Prykhodko Yu. I., Prokhorov O. A. Systema pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv: zdobutky stanovlennia, napriamy ta shliakhy podalshoho reformuvannia. *Viiskova osvita*. 2016. № 1(16). P. 3 – 14 [in Ukrainian].

5. Chernykh Yu. O., Prykhodko Yu. I. Stan i problemy suchasnoho etapu rozvytku viiskovoi osvity. *Visn. Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka*. 2013. № 1(30). P. 42 – 46 [in Ukrainian].

6. Shchypanskyi P. V., Tymoshenko R. I., Salkutsan S. M. Formuvannia novoi paradyhmy viiskovoi osvity. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176973> (data zvernennia 27.07.2020) [in Ukrainian].

HYKALO Yurii

Ukrainian State Employment Service Training Institute,
Head of the Faculty of Training Specialists of Military Intelligence
and Special Purposes of the Military Academy

IMPLEMENTATION OF NATIONAL EXPERIENCE OF PRACTICAL ORIENTATION OF HIGHER MILITARY EDUCATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article examines the state and problems of the functioning of the system of higher military education as the main source of providing the Armed Forces of Ukraine with highly qualified military personnel. It turns out that all major changes in the system of higher military education are taking place under the influence of the long-running military conflict in the East of our country and the Euro-Atlantic vector of development of the Ukrainian army. The positive developments and problematic aspects of the domestic system of higher military education, the main transformational currents are highlighted. Prospects for further reform and development of the higher military education system are substantiated.

Key words: management of military education, higher military education, levels of education, quality of training, specialties, educational programs, training technologies, innovative development.

Надійшла до редколегії 23.09.20